

Exploring the Relationship Between Neighborhood Attachment and Citizen Participation in Urban Regeneration of Deteriorated Areas (Case Study: Javadiyeh Neighborhood, Tehran)*

Original Article

Maryam Khani¹, Mohammad Sheikhi^{2**}, Reza Ali Mohseni³

1- Ph.D Candidate in Economic Sociology and Development, Faculty of Social Sciences, Communication and Media, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2- Associate Professor, Department of Social Planning, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran

3- Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Communication and Media, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Article History

Received: 2025-07-26

Revised: 2025-09-14

Accepted: 2025-09-15

Keywords

Deteriorated Urban Fabric
Neighborhood Attachment
Participation
Regeneration
Tehran

ABSTRACT

Introduction

With the expansion of economic development in developing countries and rapid population growth, urbanization has accelerated significantly. Cities have increasingly struggled to meet the needs of their growing populations. In response, urban managers adopted two main approaches: first, discontinuous development through the creation of new towns around major cities; and second, continuous development focused on the renovation, improvement, and regeneration of deteriorated urban fabrics and due to factors such as the preservation of historical identity, cultural and social values, and the prevention of unbalanced urban expansion, policies aimed at maintaining and enhancing deteriorated urban areas received special attention. These areas, characterized by vulnerable physical structures and inefficient infrastructure, are prone to spatial instability, which disrupts ecological systems and reduces functional efficiency. Among them, traditional and historical neighborhoods hold particular significance, embodying valuable architectural and urban elements that reflect collective culture, history, and identity. Additionally, these fabrics' existing commercial and residential centers are considered national and social assets, requiring precise and principled planning for their enhancement and regeneration. Urban regeneration, as a comprehensive and multidimensional approach, addresses not only the physical aspects of the city but also its social, economic, cultural, and environmental dimensions. It recognizes the human being as a key urban actor and values their identity, behavior, livelihood, and residence. Through targeted actions, regeneration contributes to the sustainable improvement of areas, transforming, with citizen participation playing a pivotal role.

With over 3,000 hectares of deteriorated urban fabric, Tehran faces serious urban management challenges. Successful implementation of regeneration programs in these areas requires enabling factors and prerequisites, among which strengthening neighborhood attachment among residents is crucial. This study focuses on the role of neighborhood attachment as a key factor influencing citizen participation in regeneration programs. It seeks to answer whether a meaningful relationship exists between neighborhood attachment and citizen participation in regenerating deteriorated urban areas in the Javadiyeh neighborhood.

* This article is derived from the first author's doctoral dissertation titled "Sociological Study of Citizen Participation in Recreating Dilapidated Urban Textures (Case Study: Javadiyeh Neighborhood (District 1), Region16, Tehran Municipality)" under the guidance of Dr. Mohammad Sheikhi and the advice of Dr. Reza Ali Mohseni at the Faculty of Social Sciences Communication and Media, Central Tehran Branch, Islamic Azad University.

** Corresponding author: m.shaikhi3000gmail.com

Materials and Methods

Given the nature of the research, which emphasizes understanding lived experiences, perceptions, and subjective meanings related to neighborhood attachment and participation in urban regeneration, a qualitative approach was adopted. While quantitative methods can measure variables and produce statistical results, they are limited in analyzing local actors' nuanced social complexities and symbolic dimensions. Therefore, qualitative analysis using Focus Group Discussions (FGD) and in-depth interviews was deemed most appropriate.

In the first phase, based on the conceptual model, interview guides and FGD questions were developed to cover various dimensions of the model. According to data from the Urban Planning System of District 16, out of 6,953 parcels in Javadiyeh, 1,404 had been renovated, while 5,547 required renovations. Sampling began with parcels identified as needing regeneration. A map of the deteriorated fabric was obtained from the Neighborhood Development Office, and major, minor, and dead-end streets were identified. Cluster sampling was used to categorize parcels, and random samples were selected. In the second phase, purposive sampling was employed to select eligible participants for the FGDs. These included residents and stakeholders of Javadiyeh with at least five years of residence or employment in the neighborhood, familiarity with local issues, willingness to participate, and diversity in age, gender, education, and occupation. Efforts were made to include individuals from various spatial segments of the neighborhood—central, peripheral, high-traffic, and low-traffic areas—to ensure spatial and social diversity. Two FGD sessions were held with 12 participants each, selected according to qualitative research guidelines to ensure effective interaction, diverse perspectives, and manageable timeframes. Sessions lasted 45 to 60 minutes, and their content was fully transcribed, categorized, and analyzed using MAX-QDA 2021. Due to data saturation, two sessions were deemed sufficient. Thematic analysis was conducted to interpret the data. Double-checking and alignment with the conceptual framework were applied to validate the coding process. Internal and cross-code consistency was reviewed to ensure semantic coherence and analytical reliability. Ultimately, the status of neighborhood attachment and participation in regeneration within Javadiyeh was mapped based on the extracted data.

Findings

Interview results revealed that neighborhood attachment exists to some extent among Javadiyeh residents. While many participants expressed a desire for renovation, they also emphasized preserving the neighborhood's memories, identity, and traditional character. Psychological security, personal ownership, and ethnic affiliation were key factors contributing

to this attachment. In some cases, this attachment hindered participation in regeneration programs, especially among older residents with deeper emotional ties to the area. In contrast, younger individuals showed greater willingness to leave the neighborhood if renovation did not occur, highlighting a generational divide in attitudes toward regeneration. Distrust toward executive institutions, particularly the municipality, emerged as another barrier to participation. Past experiences and lack of transparency led residents to demand clear information and trust-building before any intervention. Ethnic and cultural affiliations also played a role in shaping attachment, as residents from similar linguistic and cultural backgrounds living in close proximity fostered social cohesion. Homeownership was identified as a reinforcing factor for neighborhood attachment. Many residents emphasized that preserving property rights was a prerequisite for participating in regeneration programs. Overall, the findings indicated that neighborhood attachment is not merely a personal sentiment but a form of social capital that plays a critical role in the success of regeneration efforts. Addressing the cultural, social, and psychological dimensions of residents is essential for designing and implementing effective regeneration strategies.

Conclusion

The study found that citizen participation in urban regeneration programs is strongly influenced by social and psychological factors, particularly neighborhood attachment, in addition to physical and economic considerations. According to McMillan and Chavis's theory, neighborhood attachment comprises four key components: membership, influence, fulfillment of needs, and emotional connection. In Javadiyeh, only the "membership" component was relatively evident, as residents identified themselves as part of the local community and expressed a desire to improve their living conditions. However, the other components showed structural weaknesses. Residents felt their voices were not heard in urban decision-making, and distrust toward municipal authorities hindered their willingness to engage. A disconnect between top-down planning and actual community needs—especially regarding green spaces, healthcare services, and neighborhood safety—highlighted deficiencies in need fulfillment. Emotional bonds were also weakened due to youth migration, social stigma associated with living in Javadiyeh, and financial constraints that limited residential choice. Effective participation in regeneration requires rebuilding trust, strengthening social capital, and restoring place identity. It occurs when citizens not only see themselves as members of the neighborhood but also feel heard, understood, and emotionally connected to their living environment. This calls for a shift from technocratic planning to participatory and context-sensitive approaches, where citizens are not merely recipients of services but active agents in shaping urban space.

COPYRIGHTS

©2022 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Khani M. Sheikh M. Mohseni R. A. Exploring the Relationship Between Neighborhood Attachment and Citizen Participation in Urban Regeneration of Deteriorated Areas (Case Study: Javadiyeh Neighborhood, Tehran). Urban Economics and Planning Vol 6(4):162-175. [In Persian]

DOI: 10.22034/UEP.2025.537020.1675

بررسی ارتباط حس تعلق محله‌ای و مشارکت شهروندان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: محله جوادیه تهران)*

مقاله پژوهشی

مریم خانی^۱؛ محمد شیخی^{۲*}؛ رضاعلی محسنی^۳

۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، ارتباطات و رسانه واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- دانشیار گروه برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، ارتباطات و رسانه واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

مقدمه

با گسترش توسعه اقتصادی در کشورهای جهان سوم و رشد سریع جمعیت، شهرنشینی نیز با شتابی چشمگیر افزایش یافت؛ به گونه‌ای که شهرها دیگر توان پاسخ‌گویی به نیازهای جمعیت ساکن را نداشتند. در این راستا، دورویکرد اصلی در دستور کار مدیران شهری قرار گرفت: نخست، توسعه منفصل از طریق ایجاد شهرهای جدید در اطراف کلان‌شهرها؛ و دوم، توسعه متصل با تمرکز بر نوسازی، بهسازی و بازسازی بافت‌های فرسوده شهری. به دلایلی همچون حفظ هویت تاریخی، ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، و جلوگیری از گسترش نامتوازن شهرها، سیاست‌های نگهداشت و ارتقای بافت‌های فرسوده مورد توجه ویژه قرار گرفت. بافت‌های فرسوده به دلیل ساختار کالبدی آسیب‌پذیر و زیرساخت‌های ناکارآمد، مستعد ناپایداری فضایی هستند و این امر موجب اختلال در نظام زیستی و کاهش کارایی عملکردی آن‌ها می‌شود. در میان این بافت‌ها، محله‌های سنتی و تاریخی جایگاه ویژه‌ای دارند؛ چرا که عناصر ارزشمند معماری و شهری را در خود جای داده و بازتاب‌دهنده فرهنگ، تاریخ و هویت جمعی‌اند. همچنین، مراکز تجاری و مسکونی موجود در این بافت‌ها به عنوان سرمایه‌های ملی و اجتماعی شناخته می‌شوند که نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و اصولی برای ارتقا و بازآفرینی هستند. در این میان، بازآفرینی شهری به عنوان رویکردی جامع و چندبعدی، نه تنها به کالبد شهر، بلکه به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی آن نیز توجه دارد. این رویکرد انسان را به عنوان عنصر مؤثر در شهر در نظر می‌گیرد و برای هویت، رفتار، معیشت و سکونت او ارزش قائل است. بازآفرینی شهری با مجموعه‌ای از اقدامات هدفمند، به بهبود پایدار شرایط نواحی دستخوش تغییر کمک می‌کند و در این مسیر، مشارکت شهروندان نقشی کلیدی ایفا می‌کند. شهر تهران با بیش از ۳ هزار هکتار بافت فرسوده، با چالش‌های جدی در حوزه مدیریت شهری مواجه است. اجرای موفق برنامه‌های بازآفرینی در این بافت‌ها نیازمند فراهم‌سازی مجموعه‌ای از عوامل و پیش‌نیازهاست که یکی از انواع مهم آن، تقویت حس تعلق محله‌ای در میان ساکنان است. این مقاله با تمرکز بر اهمیت مشارکت شهروندان در برنامه‌های بازآفرینی، به بررسی نقش حس تعلق محله‌ای به عنوان مؤلفه‌ای تأثیرگذار بر مشارکت پرداخته و در صدد پاسخ به این پرسش است که آیا میان حس تعلق محله‌ای و مشارکت شهروندان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری محله جوادیه ارتباط معناداری وجود دارد یا خیر.

اطلاعات مقاله

تاریخ‌های مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۲۳
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴

کلمات کلیدی

بازآفرینی
بافت فرسوده
تعلق محله‌ای
شهر تهران
مشارکت

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «مطالعه جامعه‌شناسی مشارکت شهروندان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری (مورد مطالعه: محله جوادیه (ناحیه ۱) منطقه ۱۶ شهرداری تهران)» با راهنمایی دکتر محمد شیخی و مشاوره دکتر رضاعلی محسنی در دانشکده علوم اجتماعی ارتباطات و رسانه واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی است.
** نویسنده مسئول: m.shaihi3000@gmail.com

مواد و روش‌ها

با توجه به ماهیت پژوهش که بر درک تجربه زیسته، نگرش‌ها و معناهای ذهنی شهروندان نسبت به حس تعلق محله‌ای و مشارکت در بازآفرینی شهری تمرکز دارد، از رویکرد کیفی بهره گرفته شد. روش‌های کمی با وجود توانایی در سنجش متغیرها، در تحلیل لایه‌های معنایی و پیچیدگی‌های اجتماعی محدود هستند؛ از این رو، تحلیل کیفی با استفاده از جلسات گروه متمرکز (FGD) و مصاحبه‌های عمیق، مناسب‌ترین گزینه برای این مطالعه بود. در مرحله نخست، براساس مدل مفهومی پژوهش، راهنمای سؤالات تنظیم شد. سؤالات FGD با هدف پوشش ابعاد مختلف مدل طراحی شدند. داده‌های سامانه شهرسازی منطقه ۱۶ نشان دادند از مجموع ۶۹۵۳ پلاک در محله جوادیه، ۱۴۰۴ پلاک نوسازی شده و ۵۵۴۷ پلاک نیازمند نوسازی هستند. پس در گام نخست نمونه‌گیری از پلاک‌های نیازمند نوسازی آغاز شد. سپس، نقشه بافت فرسوده از دفتر توسعه محله‌ای تهیه و معابر اصلی، فرعی و بن‌بست‌ها شناسایی شدند. سپس با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، پلاک‌های نیازمند نوسازی دسته‌بندی و نمونه‌هایی به صورت تصادفی انتخاب شدند. در مرحله دوم، از روش نمونه‌گیری هدفمند برای انتخاب افراد واجد شرایط جهت شرکت در جلسات FGD استفاده شد. این افراد شامل ساکنان و ذی‌نفعان محله جوادیه بودند که سابقه سکونت یا اشتغال حداقل پنج‌ساله، آشنایی با مسائل محله، تمایل به مشارکت در گفت‌وگو، و تنوع در سن، جنسیت، تحصیلات و نوع فعالیت داشتند. تلاش شد تا از هر بخش کالبدی محله (مرکز، حاشیه، گذرهای پرتردد و نقاط کم‌تردد) حداقل یک یا دو نفر انتخاب شوند تا تنوع فضایی و اجتماعی حفظ شود. دو گروه ۱۲ نفره از شهروندان محله جوادیه برای شرکت در جلسات FGD انتخاب شدند. این تعداد با توجه به توصیه‌های روش‌شناسی مطالعات کیفی، امکان تعامل مؤثر، تنوع دیدگاه‌ها و مدیریت زمان را فراهم ساخت. جلسات در بازه زمانی ۴۵ تا ۶۰ دقیقه برگزار شدند و محتوای آن‌ها به صورت کامل مکتوب، دسته‌بندی و در نرم‌افزار MAXQDA نسخه ۲۰۲۱ تحلیل شد. با توجه به اشیاع اطلاعاتی حاصل از جلسات، دو جلسه کافی تشخیص داده شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد. برای سنجش اعتبار کدگذاری‌ها، از بازبینی مضاعف و تطبیق کدها با چارچوب مفهومی استفاده شد. هم‌خوانی درون‌کدی و بین‌کدی نیز بررسی شد تا انسجام معنایی و اعتبار نتایج تضمین شود. در نهایت، با بهره‌گیری از داده‌های استخراج‌شده، وضعیت حس تعلق محله‌ای و مشارکت در بازآفرینی محله جوادیه ترسیم شد.

یافته‌ها

یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها نشان دادند حس تعلق محله‌ای در میان ساکنان محله جوادیه تا حدودی وجود دارد. بسیاری از مشارکت‌کنندگان ضمن تمایل به نوسازی، خواستار حفظ خاطرات، هویت و شکل سنتی محله بودند. احساس امنیت روانی، مالکیت شخصی، و وابستگی قومی از عوامل

اصلی این تعلق خاطر عنوان شد. در برخی موارد، همین حس تعلق مانع از مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی می‌شد؛ به‌ویژه در میان نسل‌های قدیمی‌تر که خاطرات عمیق‌تری با محله داشتند. در مقابل، جوانان تمایل بیشتری به ترک محله در صورت عدم نوسازی داشتند که نشان‌دهنده شکاف نسلی در نگرش به بازآفرینی است.

بی‌اعتمادی به نهادهای اجرایی، به‌ویژه شهرداری، یکی دیگر از موانع مشارکت بود. تجربه‌های گذشته و عدم شفافیت در برنامه‌ها موجب شده بود که ساکنان خواستار اطلاع‌رسانی دقیق و اعتمادسازی پیش از هرگونه اقدام باشند. وابستگی‌های قومی و فرهنگی نیز در شکل‌گیری حس تعلق نقش داشتند؛ سکونت اقوام هم‌زبان و هم‌فرهنگ در کوچه‌ها و بن‌بست‌ها نوعی انسجام اجتماعی ایجاد کرده بود. حس مالکیت منازل نیز به عنوان عامل تقویت‌کننده حس تعلق محله‌ای شناخته شد. بسیاری از ساکنان تأکید داشتند که حفظ حق مالکیت، شرط مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی است. در نهایت، یافته‌ها نشان دادند حس تعلق محله‌ای نه تنها یک احساس شخصی، بلکه نوعی سرمایه اجتماعی است که نقش کلیدی در موفقیت برنامه‌های بازآفرینی ایفا می‌کند. توجه به مؤلفه‌های فرهنگی، اجتماعی و روانی ساکنان، شرط اساسی برای طراحی و اجرای مؤثر این برنامه‌هاست.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان دادند مشارکت شهروندان در برنامه‌های بازآفرینی شهری، علاوه بر عوامل کالبدی و اقتصادی، به شدت تحت تأثیر مؤلفه‌های اجتماعی و روانی نظیر حس تعلق محله‌ای قرار دارد. بر اساس نظریه مک‌میلان و چاوینس، این حس شامل چهار مؤلفه اصلی است: عضویت، تأثیرگذاری، تأمین نیازها و پیوندهای عاطفی. در محله جوادیه، تنها مؤلفه «عضویت» به طور نسبی شکل گرفته است؛ ساکنان خود را بخشی از اجتماع محله‌ای می‌دانند و خواهان حفظ هویت و بهبود شرایط سکونت هستند. در مقابل، مؤلفه‌های دیگر دچار ضعف‌اند. ساکنان احساس می‌کنند در تصمیم‌گیری‌های شهری تأثیر ندارند و بی‌اعتمادی به نهادهای اجرایی، به‌ویژه شهرداری، مانع مشارکت آن‌ها شده است. شکاف میان برنامه‌ریزی بالا به پایین و نیازهای واقعی مردم، به‌ویژه در حوزه‌هایی همچون فضای سبز، خدمات درمانی و امنیت، نشان‌دهنده ضعف در تأمین نیازهاست. همچنین، مهاجرت نسل جوان، احساس شرمندگی نسبت به سکونت در محله، و انتخاب محل زندگی بر اساس اجبار مالی، بیانگر تضعیف پیوندهای عاطفی مشترک است. در مجموع، مشارکت مؤثر در بازآفرینی شهری زمانی شکل می‌گیرد که شهروندان نه تنها خود را عضو محله بدانند، بلکه احساس کنند صدایشان شنیده می‌شود، نیازهایشان درک می‌شود، و پیوندشان با محیط زندگی‌شان ارزشمند است. این امر مستلزم بازسازی اعتماد، تقویت سرمایه اجتماعی، و تغییر رویکرد از برنامه‌ریزی تکنوکراتیک به برنامه‌ریزی مشارکتی و زمینه‌مند است؛ رویکردی که شهروندان را از دریافت‌کننده خدمات به کنشگران فعال در تولید فضای شهری تبدیل می‌کند.

مقدمه

پس از فراگیر شدن توسعه اقتصادی در کشورهای جهان سوم و رشد جمعیتی در این کشورها، به تبع آن شهرنشینی نیز رشد چشمگیری داشت، به گونه‌ای که شهرها توان پاسخ‌گویی به جمعیت ساکن را نداشته و در نتیجه باید برای رشد جمعیت و تأمین مسکن و سایر نیازهای آن‌ها سیاست‌هایی اتخاذ می‌شد. از این‌رو، دو دیدگاه در دستور کار مسئولان قرار گرفت. اولین دیدگاه روی آوردن به سیاست‌های توسعه منفصل و ایجاد شهرهای جدید در اطراف شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها و دومین دیدگاه اتخاذ سیاست‌های توسعه متصل و روی آوردن به نوسازی، بهسازی و بازسازی بافت‌های فرسوده شهرها بود. از این میان به دلایلی همچون حفظ هویت، تاریخ، ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی و از همه مهم‌تر جلوگیری از رشد بیمارگونه شهرها و افزایش هزینه‌های مدیریت شهری، سیاست‌های مربوط به نگهداشت بافت‌های فرسوده شهری مورد توجه خاص مسئولان قرار گرفت.

به این منظور، افزایش کارایی زیرساخت‌ها و تقویت نظام اجتماعی - فضایی شهرها به عنوان اهداف توسعه‌ای بافت‌های فرسوده و کاهش آسیب‌های محیطی به یک ضرورت تبدیل شده است. همچنین، شهرهای دارای بافت فرسوده، به دلیل زیرساخت‌های ناکارآمد و ساختارهای کالبدی آسیب‌پذیر، مستعد ناپایداری فضایی می‌شوند و این امر موجب ایجاد اختلال در نظام زیستی این بافت‌ها شده و هم از نظر ساختاری و از نظر کارکردی کارایی خود را از دست می‌دهند و به بیانی رو به فرسودگی می‌روند (Amanpour & Ali, 2023). باید توجه داشت که در میان بافت‌های فرسوده محله‌های سنتی و بافت‌های تاریخی وجود دارند که اغلب مجموعه‌ای از عناصر ارزشمند معماری و شهری را توأمان در خود جای داده‌اند و به نوعی آئینه تمام‌نمای فرهنگ، تاریخ و هویت جمعی هستند (Rad Bastani, 2012). همچنین، تعداد انبوهی از مراکز تجاری و مسکونی موجود در سطح شهرها وجود دارند، که به عنوان سرمایه‌های ملی و اجتماعی هستند. برطرف کردن و رفع مسائل و مشکلات این نوع بافت‌ها، در گام نخست با برنامه‌ریزی دقیق و اصولی آغاز می‌شود. بنابراین با مدیریت آن‌ها، هدف اصلی برنامه‌ریزی قابل تعیین و تبیین خواهد بود و شهر می‌تواند در مسیر حرکت اصلی خود قرار گیرد (Spaans & Waterhout, 2017). به همین منظور، از وظایف مدیران شهری است که در راستای ارتقای کیفیت زندگی شهروندان ساکن در بافت‌های فرسوده شهری، تدابیر توسعه‌ای لازم در این گونه بافت‌ها را اتخاذ کنند. این تدابیر باید همه‌جانبه و بر پایه حفظ کالبد شهر، ایمن‌سازی و استحکام‌بخشی به شهر و همسو با سیاست توسعه درونی شهر باشد. این بافت‌ها متناسب با شرایط کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و تاریخی به برنامه‌هایی توسعه‌ای همه‌جانبه و پایدار نیاز دارند. در موضوع بافت‌های فرسوده شهری، توسعه پایدار به مبحث بازآفرینی باز می‌گردد، چرا که نگاه بازآفرینی شهری (Urban regeneration) یک نگاه صرف کالبدی نیست. بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری نگاهی همه‌جانبه در زمینه‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و تاریخی دارد. بازآفرینی شهری انسان را به عنوان عنصری تأثیرگذار در شهر می‌داند و برای هویت، رفتار، معیشت و سکونت او ارزش و اعتبار قائل است. از این‌رو، مطالعه انسان به عنوان عنصری مؤثر و مشارکت‌کننده می‌تواند نقش عمده‌ای در امر بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری داشته باشد. بازآفرینی دیدی جامع و یکپارچه و مجموعه اقداماتی را شامل می‌شود که می‌تواند در حل مسائل شهری مؤثر باشد. بازآفرینی شهری به بهبود دائمی در شرایط اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی ناحیه (منطقه‌ای) و غیره، که دستخوش تغییر شده است، منجر می‌شود. به این منظور، در بازآفرینی شهری، اهمیت بهبود وضعیت اقتصادی به عنوان رکن و اساس رفاه زندگی شهری و ارتقای کیفیت آن، ضرورت جابه‌جایی کالبدی برخی عناصر شهری مهم، شناخت و بررسی روابط میان ویژگی‌های کالبدی و واکنش‌های اجتماعی، ضرورت استفاده بهینه از زمین‌های شهری و ممانعت از توسعه بی‌رویه شهرها، و اهمیت شناسایی بازتاب سیاست‌های شهری گروه‌های اجتماعی غالب و نیروهای سیاسی باید مورد بررسی و شناخت قرار گیرند (Roberts & Sykes, 2017). در برنامه‌های

بازآفرینی حضور و نقش مردم در برنامه‌های توسعه‌ای بسیار حائز است. به بیانی، نقش مردم و مشارکت آن‌ها در اجرا و پیشبرد برنامه‌های بازآفرینی در بافت‌های فرسوده شهری اهمیت ویژه‌ای دارد، چرا که مشارکت تسهیل‌کننده برنامه‌های بازآفرینی است. مشارکت سبب پیشبرد برنامه‌های توسعه‌ای برای مدیران شهری و همچنین، کاهش هزینه‌های مدیریت شهری می‌شود. شهر تهران از جمله شهرهای پر جمعیت کشور است که بیش از ۳ هزار هکتار بافت فرسوده دارد. بافت‌های فرسوده شهری تهدیدی جدی برای شهر و شهروندان ساکن در این بافت‌ها به شمار می‌روند. برای حل مسائل مختلف در بافت‌های فرسوده شهری باید مجموعه‌ای از عوامل فراهم شود تا برنامه‌های بازآفرینی، در بافت‌های فرسوده شهری تهران بتواند اجرایی شوند. با اجرای این برنامه‌ها، هم کالبد شهری و هم کیفیت زندگی در این نوع بافت‌ها ارتقا می‌یابد. همان‌طور که همه برنامه‌ها دارای پیش‌نیازهایی هستند جلب مشارکت نیز به عنوان بخشی از برنامه‌های توسعه‌ای نیاز به پیش‌نیازهایی دارد. یکی از عواملی که باید در جلب مشارکت در محلات دارای بافت فرسوده مد نظر قرار بگیرد توجه به حس تعلق محله‌ای ساکنان آن محله است. این مقاله با توجه به اهمیت مشارکت شهروندان در برنامه‌های بازآفرینی بافت‌های فرسوده، به دنبال مؤلفه‌های مرتبط همچون حس تعلق محله‌ای به عنوان مؤلفه تأثیرگذار بر مشارکت است. این مؤلفه می‌تواند علاوه بر استفاده از قدرت محلی جهت جلب مشارکت، به کاهش هزینه‌ها در مدیریت شهری نیز کمک کند. در خصوص ضرورت و اهمیت موضوع می‌توان گفت که با بررسی ارتباط بین حس تعلق محله‌ای و مشارکت شهروندان، مجریان و برنامه‌ریزان می‌توانند با اتکا بر مشارکت مردم ساکن در بافت‌های فرسوده این برنامه‌ها را با سرعت بیشتر، هزینه کمتر و درصد موفقیت بیشتری اجرایی کنند. یعنی مدیران شهری می‌توانند با استفاده از مشارکت محلی با کمترین هزینه، بیشترین بهره‌وری را در اجرای برنامه‌های توسعه‌ای داشته باشند. همچنین، نتایج می‌توانند نشان دهند چه عواملی بر تقویت حس تعلق محله‌ای و به طبع آن جلب مشارکت شهروندان مناطقی که دارای بافت فرسوده هستند اثرگذار باشند. این نتایج می‌تواند در ارائه راهکارهای بهبود حس تعلق محله‌ای و تقویت مشارکت شهروندان در اجرای برنامه‌های بازآفرینی نیز راهگشا باشد. پس در مقاله حاضر، هدف اصلی بررسی ارتباط حس تعلق محله‌ای و مشارکت شهروندان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری محله جوادیه است و به این سؤال که آیا بین حس تعلق محله‌ای و مشارکت شهروندان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری محله جوادیه ارتباط وجود دارد؟ پاسخ داده می‌شود.

پیشینه تحقیق

برای انجام هر پژوهشی، بررسی پیشینه و مروری بر سایر تحقیقات دارای اهمیت است. به این منظور، در این بخش به مرور تحقیقات مرتبط با حس تعلق محله‌ای و مشارکت در بازآفرینی بافت‌های فرسوده پرداخته می‌شود. در خصوص حس تعلق محله‌ای، صفری و موسوی در سال ۱۳۹۶ در مقاله‌ای با عنوان «رشد شهرگرایی و احساس تعلق محله‌ای در محلات شهر تهران» به این نتیجه می‌رسند که همبستگی منفی و معناداری بین سبک زندگی شهری، گرایش به روابط گسترده در شهر و دلبستگی به مکان شهری با احساس تعلق محله‌ای وجود دارد. همچنین، آن‌ها نتیجه می‌گیرند بین زمان و نوع مالکیت منزل مسکونی افراد، مدت اقامت آن‌ها، با احساس تعلق محله‌ای همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. در ضمن، بر اساس تحلیل آن‌ها میان متغیرهای زمینه‌ای میزان درآمد و سن در افراد مورد مطالعه در این پژوهش با حس تعلق آن‌ها به محل زندگی‌شان رابطه معناداری وجود داشت (Safari & Mousavi, 2017). همچنین، سلیمی و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله‌ای با عنوان بررسی بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده منطقه ۱۲ شهر تهران با تأکید بر رویکرد بازآفرینی با استفاده از روش کاربردی - توصیفی بررسی می‌کنند که به دلیل ضعف همبستگی بین اجتماع و کالبد (ضعف تعلق محله‌ای)، ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی نیز دچار ضعف و فرسودگی می‌شوند (Salimi et al., 2019). آریانا و همکاران نیز در سال ۲۰۲۱ در مطالعه‌ای با

همکارانش، شهر شائنگهای چین را با نگاه متفاوت مدیریتی در توسعه مجدد زمین و اجرای برنامه‌های بازآفرینی مورد مطالعه قرار دادند. آن‌ها دریافتند ذی‌نفعان اصلی در برنامه‌های توسعه‌ای نهادهای بازار هستند و کمترین سود در این برنامه‌ها نصیب مردم می‌شود. آن‌ها در ادامه نتیجه گرفتند که برای اجرای برنامه‌های توسعه‌ای باید توزیع قدرت صورت گیرد. به بیانی، باید بخشی از قدرت در دست مردم باشد و از مشارکت آن‌ها نیز در اجرای برنامه‌های بازآفرینی استفاده شود (Li et al., 2023). در مورد ارتباط حس تعلق محله‌ای و مشارکت نیز در سال ۲۰۲۴ هم در پژوهشی با عنوان «ملاحظات درباره تعلق به مکان» اینال سکیک و همکارانش به مطالعه بازآفرینی شهری در اسکان‌های غیر رسمی شهر استانبول پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش آن‌ها اثبات کرد تعلق محله‌ای، پیوندهای اجتماعی ساکنان یک محله، بر نوع مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی و بهبود وضعیت هویتی آن محله مؤثر است (Inal-Cekic., 2024).

بررسی پیشینه‌های داخلی و بین‌المللی نشان داد حس تعلق محله‌ای و مشارکت در برنامه‌های توسعه‌ای با یکدیگر در ارتباط هستند. چنین می‌توان گفت که حس تعلق محله‌ای از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر مشارکت شهروندان است. این حس سبب می‌شود افراد نسبت به محل زندگی خود تعلق خاطر داشته باشند، خود را در قبال آن مسئول بدانند و برای بهبود آن تلاش کنند. و این همان فرایندی است که موجب می‌شود مشارکت به وجود آید؛ به این معنا که افراد زمانی که نسبت به محل زندگی خود تعلق دارند، برای بهبود کیفیت زندگی در آن مکان، تغییرات را می‌پذیرند، خود داوطلبانه با پیوندهای اجتماعی و عاطفی که دارند برای بهتر شدن آن مسئولیت می‌پذیرند، اقدام می‌کنند و به این شکل مشارکت شکل می‌گیرد. حال در خصوص بازآفرینی در بافت‌های فرسوده شهری که بهبود کیفیت زندگی از اهداف مهم آن است و برای رسیدن به این مهم نیازمند مشارکت مردمی است، حس تعلق محله‌ای به عنوان یک پیش‌زمینه می‌تواند به تمایل برای مشارکت تأثیرگذار باشد.

پس حس تعلق محله‌ای در ساکنان بافت‌های فرسوده شهری سبب می‌شود شهروندان پا به عرصه مشارکت بگذارند و در اجرای برنامه‌ها، تنها دولت متولی امر مرمت و بازآفرینی نباشد. مشارکت مردمی موجب می‌شود از یک طرف هزینه‌های بازآفرینی که بسیار هنگفت است کاهش یابد و از طرفی دیگر، بر مدت زمان اجرای طرح‌های بازآفرینی تأثیرگذار است، چرا که این برنامه‌ها بدون مشارکت مردم، گران، بسیار طولانی‌مدت و شاید بی‌نتیجه باشد. عدم توجه به اهمیت موضوع مشارکت و عوامل تأثیرگذار بر آن سبب شده است تا در دوره‌های اخیر برنامه‌های بازآفرینی با چالش‌های زیادی چه از منظر برنامه‌ریزی و چه از منظر اجرایی همراه باشد. عدم شکل‌گیری مشارکت به شکلی اصولی و علمی در برنامه‌های بازآفرینی در بافت‌های فرسوده شهری در بسیاری از موارد نه تنها به توسعه این بافت کمک نکرده است، بلکه در برخی موارد سبب مقاومت ساکنان این بافت‌ها و متوقف شدن برنامه‌های بازآفرینی شده است. از نمونه بارز این امر می‌توان به خرید املاک فرسوده در طرح‌های بازآفرینی توسط سازمان شهرداری بدون آماده‌سازی و فراهم کردن زمینه در اذهان ساکنان این بافت‌ها و در نتیجه، مقاومت و موضع‌گیری مردم در مقابل این برنامه‌ها اشاره کرد. در سال‌های اخیر به دلیل عدم مطالعه دقیق در بافت‌های فرسوده در خصوص نیازهای اساسی، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها و عواملی که موجب تعلق ساکنان به محل زندگی‌شان می‌شود، برنامه‌های بازآفرینی با مشکلات و چالش‌هایی همراه بوده است.

به ساکنان بافت‌های فرسوده باید این آگاهی از سوی مسئولان داده شود که برنامه‌های بازآفرینی هدفشان ارتقای کیفیت زندگی است و در نهایت، ذی‌نفعان اصلی اجرای این برنامه‌ها شهروندان خواهند بود. اگر بدرستی این آگاهی به شهروندان داده نشود، مشارکت می‌تواند به صورت معکوس عمل کند. یعنی به دلیل تعلقات محله‌ای ساکنان بافت‌های فرسوده با یکدیگر علیه برنامه‌های بازآفرینی متحد شوند و در زمان اجرای آن مقاومت کنند. از این منظر شناسایی نیازها، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها و تعلق محله‌ای در برنامه‌های بازآفرینی حائز اهمیت است.

عنوان «مدل مدیریت تعارض ذی‌نفعان بازآفرینی شهری در ایران، مورد مطالعه: محله همت آباد اصفهان» نتیجه می‌گیرند مدیریت تعارض ذی‌نفعان بازآفرینی شهری باید با شناسایی ذی‌نفعان کلیدی، شناسایی تعارض‌های آن‌ها و ارائه راهبردهای حل تعارض مبتنی بر فرایندهای مشارکتی همراه باشد. این فرایند شامل برقراری چرخه تعاملی بین مشارکت و درگیری اصولی، انگیزه مشترک و ظرفیت عمل مشترک می‌شود. از این رو، با بهره‌گیری از فنون حل تعارض به‌ویژه مذاکره و گفت‌وگوی رو در رو، موجب رسیدن به هم‌رایی (اجماع نظر) ذی‌نفعان در موضوع مورد تعارض می‌شود. این مدل می‌تواند با مدیریت مؤثر بر تعارض ذی‌نفعان بازآفرینی شهری، نقشی مؤثر در ظرفیت‌سازی و اثربخشی طرح‌های بازآفرینی اجتماع محلی در ایران داشته باشد (Ariana et al., 2021).

در زمینه مشارکت هم حیدرآبادی در سال ۲۰۲۱ در مقاله «بررسی نقش سرمایه اجتماعی - فرهنگی در مشارکت مردم در بازسازی بافت فرسوده شهری، مطالعه موردی: شهرهای گنبد و گرگان» نتیجه می‌گیرد که سرمایه اجتماعی و فرهنگی بر مشارکت ساکنان بافت‌های فرسوده تأثیر مثبت دارد. وی عنوان می‌کند شاخص‌های اعتماد، حس همکاری، پایداری به انسجام اجتماعی و سرمایه اجتماعی درون‌گرا و برون‌گرا گروه‌ها، سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته، سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته و سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده بیشترین تأثیر را در جلب مشارکت افراد محلی در بازسازی بافت‌های فرسوده شهری دارند (Heidarabadi, 2021).

در زمینه شاخص‌های مؤثر بر مشارکت نیز، علیپور کوهی و همکاران هم در سال ۲۰۲۲ در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت ساکنان در نوسازی و بهسازی بافت فرسوده شهری محله عودلاجان تهران» به این نتیجه می‌رسند که نوسازی و بهسازی بستگی به نگرش مثبت ساکنان خواهد داشت و در صورتی ادامه می‌یابد که در وضعیت فعلی زندگی آن‌ها تغییرات مثبتی را رقم بزند. شاخص‌هایی از جمله شاخص‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در جلب مشارکت شهروندان می‌تواند تأثیر داشته باشد. همچنین، بین مشارکت شهروندان در برنامه‌های نوسازی و بهسازی و میزان رضایتمندی، تعلق محله‌ای و پایداری به ارزش‌ها ارتباط قوی وجود دارد (Alipour et al., 2022).

همچنین، هاشم‌نیا در سال ۲۰۲۳ در مطالعه خود با عنوان «بهسازی بافت‌های فرسوده شهری همراه با مشارکت پایدار (مطالعه موردی: شهر رودهن)» در یک تحقیق توصیفی و پیمایشی به این نتیجه می‌رسد که بهسازی در بافت‌های فرسوده شهری چنانچه با مشارکت پایدار شهروندان ساکن در بافت‌های فرسوده همراه باشد، رودهن نیز در مسیر توسعه و پویایی قرار می‌گیرد. همچنین، وی ذکر می‌کند امکان نوسازی بدون مداخلات همه‌جانبه از نظر اقتصادی، فرهنگی، کالبدی، زیست‌محیطی برای احیای بافت فرسوده این شهر وجود ندارد و باید امکانات مناسب جهت ارتقای کیفیت زندگی برای مردم مستقر این بافت‌ها از سوی مدیران و مسئولان شهری فراهم شود (Hashem Nia, 2023).

در پژوهش‌های بین‌المللی نیز در زمینه ارتباط حس تعلق محله و مشارکت اجتماعی در سال ۲۰۱۹ آکدو و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان «رابطه فضایی بین تعلق محله‌ای، سرمایه اجتماعی و مشارکت مدنی» نتیجه می‌گیرند بین تعلق محله‌ای و سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد که این ارتباط معنادار بر مشارکت شهروندان تأثیر قابل توجهی دارد (Acedo et al., 2019). در همان سال (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای با عنوان «پیش به سوی شهر هوشمند و پایدار با استفاده از جلب مشارکت عمومی؛ مطالعه موردی: شهر وروکالا»، اولجنیکزاک و همکارانش به این نتیجه رسیدند که با ایجاد اعتماد، افزایش آگاهی، ارتقای حس مسئولیت‌پذیری در شهروندان، می‌توان تمایل آن‌ها به مشارکت در برنامه‌های مربوط به توسعه شهر را افزایش داد. همچنین، اگر موارد یادشده بدرستی انجام شود، سبب می‌شود شهروندان به صورت داوطلبانه و ورای وظایف شهروندی خواهان مشارکت در برنامه‌های مربوط به امور شهری باشند (Olejniczak et al., 2019).

همچنین در خصوص مشارکت و بازآفرینی در مقاله‌ای با عنوان «همبستگی سیاسی و دسته‌بندی نهادی در بازآفرینی شهری»، در سال ۲۰۲۳، لی و

در رویکردهای نوین بازآفرینی، مشارکت سه‌جانبه میان شهروندان، نهادهای دولتی و بخش خصوصی به عنوان راهبردی کلیدی برای رفع نابرابری‌های اجتماعی، کاهش آلودگی‌های محیطی، و ارتقای زیرساخت‌ها مطرح شده است. این مشارکت نه تنها به بهبود کیفیت زندگی کمک می‌کند، بلکه موجب تقویت هویت محله‌ای، ایجاد فرصت‌های اشتغال و حفظ انسجام اجتماعی نیز می‌شود (Park et al., 2025).

مشارکت اجتماعی، یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی، فرایندی سازمان‌یافته و داوطلبانه است که افراد جامعه با انگیزه‌های مشترک و آگاهانه در آن سهیم می‌شوند. این مشارکت تحت تأثیر دو دسته عوامل شکل می‌گیرد: عوامل بیرونی مانند ساختارهای اجتماعی و نهادهای شهری، و عوامل درونی مانند باورها، انگیزه‌ها و پیوندهای عاطفی فردی (Pevnaya, 2024).

در مطالعات اخیر، مشارکت اجتماعی به عنوان یک کنش اجتماعی چندلایه معرفی شده که در آن تعامل میان کنشگران، ساختارهای قدرت، و انگیزه‌های فردی نقش تعیین‌کننده دارد. این کنش زمانی مؤثر خواهد بود که زمینه‌های ذهنی و ساختاری آن به درستی فراهم شده باشد (Liao & Liu, 2023).

در این میان، حس تعلق محله‌ای به عنوان یکی از پیش‌زمینه‌های مشارکت، نقش مهمی در شکل‌گیری رفتارهای مشارکتی ایفا می‌کند. نظریه مک‌میلان و چاوس در مطالعات جدید نیز مورد بازخوانی قرار گرفته و نشان می‌دهد حس تعلق محله‌ای متشکل از چهار مؤلفه اصلی است: عضویت، تأثیرگذاری، تأمین نیازها، و پیوندهای عاطفی. این مؤلفه‌ها زمینه‌ساز احساس مسئولیت اجتماعی و مشارکت فعال در امور محله هستند (Hajizadeh Karqand et al., 2022).

در ارتباط با بازآفرینی شهری، رویکرد «بازآفرینی پایدار» تلاش دارد با حفظ هویت اجتماعی و کالبدی محله‌ها، از امکانات بالقوه درون محله‌ای برای پاسخ‌گویی به نیازهای جدید بهره‌گیرد. این رویکرد با تأکید بر انعطاف‌پذیری، مشارکت مردمی و هم‌سویی با خواسته‌های ساکنان، به عنوان یکی از راهکارهای مؤثر توسعه شهری شناخته می‌شود (Swensen et al., 2024).

در جمع‌بندی، می‌توان گفت که مشارکت اجتماعی در برنامه‌های بازآفرینی شهری، کنشی است که تحت تأثیر عوامل ذهنی و ساختاری شکل می‌گیرد. این کنش زمانی به صورت مؤثر تحقق می‌یابد که حس تعلق محله‌ای در میان ساکنان تقویت شده باشد و زمینه‌های عضویت، تأثیرگذاری، تأمین نیازها و پیوندهای عاطفی فراهم شود. در چنین شرایطی، تقویض اختیار به شهروندان می‌تواند مشارکت واقعی و پایدار را در فرایند بازآفرینی شهری رقم بزند. بر اساس موارد مطرح‌شده مدل مفهومی بررسی ارتباط حس تعلق محله‌ای و مشارکت شهروندان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری استخراج شد.

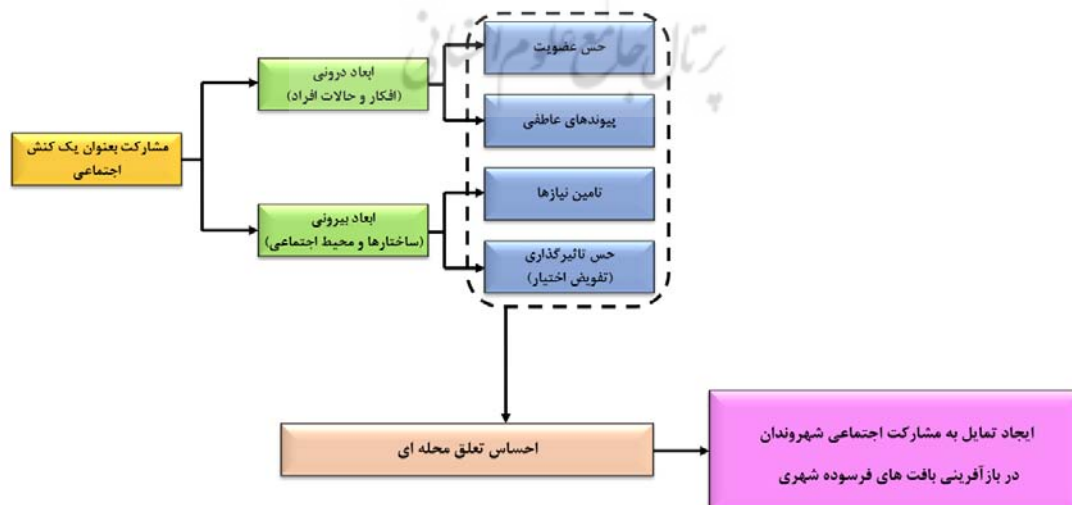
مطالعات نشان داد مشارکت به خودی خود اتفاق نمی‌افتد. مشارکت طی زمان و با فراهم آوردن پیش‌نیازهایی به وجود می‌آید. آگاهی دادن و اطلاع‌رسانی صحیح، شناخت نیازها، توجه به ارزش‌ها، نگرش‌ها و تعلقات از جمله پیش‌نیازهای شکل‌گیری مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی است. با مرور مطالعات پیشین، مشخص شد که تمرکز اصلی پژوهش‌ها بر ارتباط مستقیم میان مشارکت شهروندان و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای و بازآفرینی شهری بوده است. در اغلب این مطالعات، مشارکت به عنوان یک متغیر مستقل یا وابسته بررسی شده، اما به ندرت به پیش‌زمینه‌های اجتماعی و روانی لازم برای شکل‌گیری مشارکت پرداخته شده است. به بیانی، کمتر پژوهشی به این پرسش بنیادین که «چه شرایطی باید فراهم باشد تا مشارکت شهروندان در برنامه‌های بازآفرینی به صورت مؤثر تحقق یابد؟» توجه داشته است.

نوآوری این پژوهش در تمرکز بر یکی از پیش‌زمینه‌های مهم مشارکت، یعنی حس تعلق محله‌ای است؛ مؤلفه‌ای که در نظریه‌های اجتماعی به عنوان عامل محرک کنش جمعی شناخته می‌شود، اما در مطالعات شهری کمتر به صورت میدانی و کیفی مورد بررسی قرار گرفته است. اگرچه در برخی مطالعات بین‌المللی به ارتباط میان حس مکان و بازآفرینی اشاره شده است، اما این پژوهش با تمرکز بر محله جوادیه و استفاده از روش‌های کیفی (مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و گروه متمرکز)، به صورت عمیق به تجربه زیسته ساکنان و تحلیل جامعه‌شناختی مؤلفه‌های تعلق محله‌ای پرداخته است.

از سوی دیگر، اکثر مطالعات پیشین با رویکرد کمی و مبتنی بر پرسش‌نامه انجام شده‌اند و کمتر به تحلیل کیفی داده‌ها از منظر نظریه‌های جامعه‌شناسی پرداخته‌اند. این پژوهش با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA و تحلیل مضمون، تلاش دارد تا لایه‌های پنهان در ادراک شهروندان نسبت به محله، نهادهای اجرایی و بازآفرینی را آشکار سازد. بنابراین، نوآوری پژوهش نه تنها در انتخاب موضوع و روش‌شناسی، بلکه در نوع نگاه به مشارکت به عنوان یک فرایند اجتماعی و زمینه‌مند است.

■ مبانی نظری

بازآفرینی شهری مجموعه‌ای از اقدامات برنامه‌ریزی شده و چندبعدی است که با هدف احیا، بهبود و ارتقای کیفیت زندگی در بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری صورت می‌گیرد. این فرایند علاوه بر توجه به ابعاد کالبدی، به ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی نیز تمرکز دارد و تلاش می‌کند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های محلی، تغییراتی پایدار و متناسب با نیازهای ساکنان ایجاد کند (Hu et al., 2024).

شکل ۱. مدل مفهومی بررسی ارتباط حس تعلق محله‌ای و مشارکت شهروندان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری

مواد و روش‌ها

جنسیت، سطح تحصیلات و نوع فعالیت بود. این رویکرد به پژوهشگر امکان داد تا دیدگاه‌های متنوعی از ساکنان فعال، بازنشستگان، کسبه، زنان خانه‌دار، جوانان و افراد تأثیرگذار محله گردآوری کند و تحلیل عمیق‌تری از مؤلفه‌های حس تعلق و مشارکت ارائه دهد.

برای اجرای جلسات گروه متمرکز، دو گروه ۱۲ نفره از شهروندان محله جوادیه (پلاک‌های نیازمند نوسازی) انتخاب شدند. انتخاب این تعداد با توجه به توصیه‌های روش‌شناسی در مطالعات کیفی انجام شد؛ چرا که گروه‌های ۸ تا ۱۲ نفره امکان تعامل مؤثر، تنوع دیدگاه‌ها و مدیریت زمان را به صورت هم‌زمان فراهم می‌سازند. جلسات در بازه زمانی حدود ۴۵ تا ۶۰ دقیقه برگزار شدند که با توجه به حجم موضوع، سطح مشارکت افراد و فضای گفت‌وگو، زمان مناسبی برای استخراج داده‌های کیفی محسوب می‌شود. محتوای جلسات به صورت کامل مکتوب، دسته‌بندی و در نرم‌افزار MAXQDA تحلیل شد (ویژگی‌های فردی مصاحبه‌شوندگان در جدول ۲ ارائه شده است).

درخور یادآوری است که در روش گروه متمرکز تعداد برگزاری جلسات، به هدف و پیچیدگی موضوع بستگی دارد و معمولاً بین یک تا سه جلسه برای آن در نظر گرفته می‌شود. درخصوص موضوع مورد بررسی نیز به دلیل اینکه پاسخ‌های جدیدی در جلسات حاصل نشد و به نوعی پاسخ‌ها تکراری شدند (اشباع اطلاعاتی به وجود آمد)، دو جلسه بحث گروه متمرکز (FGD) در نظر گرفته شد. پس از جمع‌آوری و استخراج اطلاعات، داده‌ها، تحلیل و در قالب گزارشی آماده بهره‌برداری شد. از روش تحلیل کیفی و استفاده از روش مبتنی بر جلسات گروه متمرکز (FGD) در مقاله حاضر به دلیل اهمیت تعبیرها و معنای کنش از نگاه کنشگران اجتماعی به عنوان ذی‌نفعان و مشارکت‌کنندگان در بازآفرینی بافت‌های فرسوده بهره برده شد. سپس، داده‌ها و مطالب مورد نیاز استخراج و دسته‌بندی شد.

با استفاده از اطلاعات استخراج‌شده به سؤال تحقیق پاسخ داده شد. برای بررسی بهتر رابطه میان داده‌های پژوهش، پس از توصیف داده‌های کیفی، تحلیل مضمون با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA نسخه ۲۰۲۱ انجام شد. به منظور سنجش اعتبار کدگذاری‌های انجام‌شده، از روش بازبینی مضاعف و تطبیق کدها با چارچوب مفهومی پژوهش بهره گرفته شد. همچنین، هم‌خوانی درون‌کدی و بین‌کدی در مراحل تحلیل بررسی شد تا انسجام معنایی و اعتبار نتایج حاصل از تحلیل کیفی تضمین شود. سپس جمع‌بندی و نتیجه‌گیری شد. با استفاده از نتایج، وضعیت حس تعلق محله‌ای و مشارکت در بازآفرینی محله جوادیه ترسیم شد.

با توجه به ماهیت پرسش پژوهش که بر درک عمیق از تجربه زیسته، نگرش‌ها، احساسات و معناهای ذهنی شهروندان نسبت به حس تعلق محله‌ای و مشارکت در بازآفرینی شهری تمرکز دارد، رویکرد کیفی مناسب‌ترین روش برای بررسی این موضوع بود. روش‌های کمی با وجود توانایی در سنجش متغیرها و ارائه نتایج آماری، در تحلیل لایه‌های معنایی و پیچیدگی‌های اجتماعی کنشگران محلی محدود هستند و نمی‌توانند به طور کامل ابعاد ذهنی و فرهنگی مشارکت را آشکار سازند. از این‌رو، استفاده از تحلیل کیفی و تکنیک‌هایی مانند FGD (Focus Group Discussion) و مصاحبه‌های عمیق امکان شناخت دقیق‌تر از دیدگاه‌ها، ارزش‌ها و انگیزه‌های مشارکت‌کنندگان را فراهم می‌سازد و به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا فرایندهای اجتماعی و زمینه‌مند را در بستر واقعی محله مورد مطالعه تحلیل کند.

ابتدا براساس هدف تحقیق و مدل مفهومی، راهنما و سؤالات مورد نیاز تنظیم شد. برای سؤالات گروه متمرکز (FGD) بر مبنای سؤالات جدول ۱ عمل شد. هر یک از سؤالات این جدول بعدی از ابعاد مدل مفهومی را مد نظر قرار دادند. سپس برای انتخاب نمونه اقدام شد. برای انتخاب نمونه‌ها در مرحله نخست، با استفاده از داده‌های موجود در سامانه شهرسازی شهرداری منطقه ۱۶، مشخص شد که از مجموع ۶۹۵۳ پلاک موجود در محله جوادیه، تعداد ۱۴۰۴ پلاک نوسازی شده و ۵۵۴۷ پلاک نیازمند نوسازی هستند. بر اساس این اطلاعات، نقشه بافت فرسوده محله (از دفتر توسعه محله‌ای) تهیه شد و خیابان‌های اصلی، فرعی، کوچه‌ها و بن‌بست‌ها شناسایی شد. سپس با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، پلاک‌های نیازمند نوسازی دسته‌بندی شدند و از میان آن‌ها نمونه‌هایی به صورت تصادفی انتخاب شدند.

در مرحله دوم، از روش نمونه‌گیری هدفمند برای انتخاب افراد واجد شرایط جهت شرکت در جلسات گروه متمرکز استفاده شد. هدف از این نوع نمونه‌گیری، انتخاب افرادی بود که بیشترین آگاهی، تجربه زیسته و ارتباط مستقیم با موضوع پژوهش (حس تعلق محله‌ای و مشارکت در بازآفرینی) داشته باشند. نمونه‌ها شامل ساکنان و ذی‌نفعان محله جوادیه بودند؛ افرادی که در این محله سکونت داشتند یا به صورت روزانه در آن اشتغال داشتند و از نظر اجتماعی، اقتصادی یا فرهنگی با بافت فرسوده محله در تعامل بودند.

برای تضمین تنوع فضایی و اجتماعی، تلاش شد تا از هر بخش کالبدی محله (مرکز، حاشیه، گذرهای پرتردد و نقاط کم‌تردد) حداقل یک یا دو نفر انتخاب شوند. معیارهای انتخاب شامل سابقه سکونت یا اشتغال در محله (حداقل پنج سال)، آشنایی با مسائل محله، تمایل به مشارکت در گفت‌وگو، و تنوع در سن،

جدول ۱. سؤالات گروه متمرکز

ردیف	سؤالات
۱	محل زندگی شما برای شما چقدر اهمیت دارد؟ (سنجش تعلق - عضویت)
۲	به نظر شما چه تفاوتی‌هایی بین زندگی در یک منزل قدیمی با یک منزل نوساز وجود دارد؟ (سنجش تمایل به بازآفرینی)
۳	چقدر تمایل دارید محله شما شکل قدیمی‌اش حفظ شود؟ (سنجش تعلق - پیوندهای عاطفی)
۴	آیا تمایل دارید محله شما شکل نو و جدیدی داشته باشد؟ (سنجش تعلق - حس تأثیرگذاری)
۵	چه شرایطی لازم هست تا افراد ساکن در بافت فرسوده، منزل خود را برای نوسازی به نهادهای مربوط در این زمینه (مانند شهرداری) بسپارند؟ (سنجش تعلق و تمایل به مشارکت)
۶	نهادهای مسئول در زمینه بازآفرینی باید چه اختیاراتی به شهروندان بدهند تا مردم برای مشارکت به آن‌ها اعتماد کنند؟ (سنجش تفویض اختیار و تمایل به مشارکت)
۷	تأمین چه نیازهایی (به عنوان مشوق) در تصمیم‌گیری شما برای نوسازی و بازسازی منزل فرسوده‌تان تأثیر دارند؟ (سنجش تعلق - تأمین نیازها و تمایل به مشارکت)
۸	اگر این قدرت به شما داده شود که به عنوان یک مبلغ مردم محله خود را تشویق به بازسازی و نوسازی کنید چگونه این کار را انجام می‌دهید؟ (سنجش تفویض اختیار و تمایل به مشارکت)

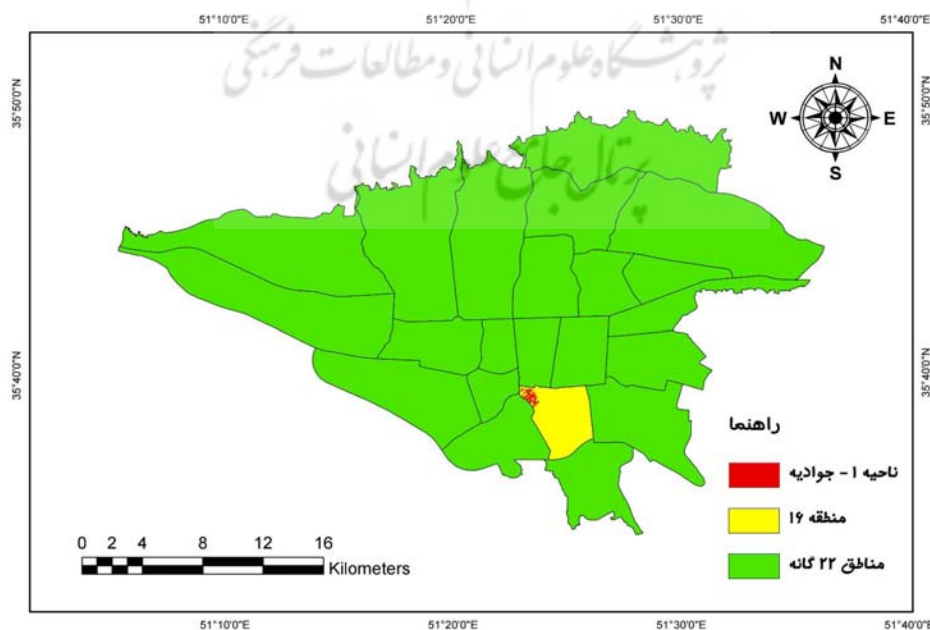
جدول ۲. ویژگی‌های فردی مصاحبه‌شوندگان

ویژگی	دسته‌بندی‌ها	تعداد افراد	درصد تقریبی
جنسیت	مرد	۱۴	۵۸٪
	زن	۱۰	۴۲٪
سن	۲۰-۳۵ سال	۶	۲۵٪
	۳۶-۵۵ سال	۸	۳۳٪
	بالای ۵۵ سال	۱۰	۴۲٪
تحصیلات	دیپلم و پایین‌تر	۹	۳۷٪
	فوق دیپلم تا کارشناسی	۱۱	۴۶٪
	کارشناسی ارشد و بالاتر	۴	۱۷٪
وضعیت اشتغال	شاغل	۱۳	۵۴٪
	بازنشسته	۶	۲۵٪
	خانه‌دار / فاقد شغل رسمی	۵	۲۱٪
نوع ارتباط با محله	ساکن دائم	۱۸	۷۵٪
	شاغل در محله	۶	۲۵٪

نقاط بسیار کم و در برخی کوچه‌ها شکل نامنظمی دارند. در این بخش خانه‌ها دارای متراژ کم و گاه بسیار قدیمی و فرسوده هستند. اما در بخش جنوبی محله جوادیه (محدوده خیابان ۲۰ متری) این محله از وضعیت بهتری برخوردار است. با این توصیفات، نسبت به مساحت محله، جمعیت و بلوک‌های دارای بافت فرسوده، جوادیه بیشترین وسعت بافت فرسوده در منطقه ۱۶ را به خود اختصاص داده و به همین دلیل به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه ۱۶ با وسعت ۱۶۵۲ هکتار، دارای ۶ ناحیه و ۹ محله است. محله جوادیه واقع در ناحیه ۱ (محله جوادیه کل ناحیه یک را شامل می‌شود)، از محلات قدیمی دارای بافت فرسوده به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شد. جوادیه با وسعت ۳۰۱ هکتار، دارای ۴۸۲۵۲ نفر جمعیت، ۱۸ درصد از جمعیت کل منطقه را شامل می‌شود. این محله از شمال به خطوط راه آهن، از جنوب به بزرگراه تندگویان، از غرب به بزرگراه نواب و از شرق به بلوار دشت آزادگان منتهی می‌شود (شکل ۱). در بخش شمالی جوادیه عرض کوچه‌ها در بسیاری

شکل ۱. نقشه محله جوادیه - ناحیه ۱ منطقه ۱۶

یافته‌ها

در کوچه‌ها و بن‌بست‌های خاص، نوعی انسجام فرهنگی و اجتماعی ایجاد کرده است. یکی از ساکنان محله با اشاره به انسجام فرهنگی در کوچه محل سکونتش اظهار داشت: «ما در این کوچه همه هم‌زبان و هم‌فرهنگ هستیم. این باعث شده احساس کنیم اینجا خانه واقعی‌مان است».

با وجود کمک‌های مالی نهادهای، بسیاری از ساکنان آن‌ها را ناکافی و غیرشفاف دانسته و خواستار شفافیت بیشتر شدند. یکی از شرکت‌کنندگان در این زمینه گفت: «اگر امکانات مناسب فراهم شود، فضای سبز ایجاد شود و اطلاعات شفاف ارائه شود، آن‌وقت شاید بتوان به بازآفرینی اعتماد کرد».

در خصوص مالکیت، بسیاری از ساکنان تأکید داشتند که حس تعلق آن‌ها به محله، با حس مالکیت منازلشان گره خورده است. در پاسخ به پرسش‌های متعدد، افراد اظهار داشتند که حق مالکیت برای آن‌ها اهمیت زیادی دارد و همین موضوع موجب افزایش حس تعلق محله‌ای شده است. یکی از آن‌ها بیان کرد: «اگر خانه‌مان را از ما بگیرند، دیگر چیزی از محله نمی‌ماند که بخواهیم برایش تلاش کنیم».

در نهایت، یافته‌ها نشان دادند حس تعلق محله‌ای نقش کلیدی در مشارکت شهروندان دارد. هرچه این حس قوی‌تر باشد، تمایل به حفظ هویت محله و مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی بیشتر خواهد بود. مصاحبه‌شوندگان تأکید کردند که تعلق به محله برای آن‌ها نه تنها یک احساس شخصی، بلکه نوعی افتخار اجتماعی است. یکی از آن‌ها گفت: «ما می‌خواهیم محله‌مان با محله‌های بالای شهر برابر باشد. بازآفرینی باید عادلانه باشد، نه فقط برای شمال شهر».

این یافته‌ها نشان می‌دهند برنامه‌های بازآفرینی در محله‌هایی با بافت فرسوده، تنها زمانی موفق خواهند بود که به مؤلفه‌های فرهنگی، اجتماعی و روانی ساکنان توجه شود و حس تعلق محله‌ای به عنوان یک سرمایه اجتماعی در طراحی و اجرای این برنامه‌ها لحاظ شود.

تحلیل یافته‌ها با نرم‌افزار MAXQDA

برای کشف بهتر روابط میان داده‌ها پس از دسته‌بندی یافته‌ها، از نرم‌افزار تحلیل کیفی MAXQDA استفاده شد. به کمک این نرم‌افزار که از نرم‌افزارهای کاربردی برای تحقیقات کیفی است، داده‌ها کدگذاری شدند و نتایج آن بر اساس داده‌های پژوهش در قالب نقشه‌های مفهومی استخراج شد. در این نقشه مفهومی، مفاهیم بر اساس تأییدی که در موضوع مشارکت دارند توسط خطوطی به یکدیگر مرتبط شده‌اند. در نقشه ذیل (شکل ۲) این روابط نشان داده شده است. برای درک بهتر روابط می‌توان گفت هر چه روابط بین مفاهیم قوی‌تر، خطوط ارتباطی نیز پررنگ‌تر و قطورتر هستند. ارتباط قوی به معنای تأثیرگذاری بیشتری آن مفهوم در مشارکت است. هرچه روابط ضعیف‌تر، خطوط باریک‌تر و کم‌رنگ‌تر و در نتیجه تأثیرگذاری کمتری دارند. بر همین مبنا در ادامه، روابط بین داده‌ها بر اساس شدت و ضعف توصیف و جمع‌بندی شده است.

یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها نشان دادند در میان ساکنان محله جوادیه، نوعی احساس نوستالژیک و تعلق به گذشته وجود دارد. بسیاری از مشارکت‌کنندگان تمایل داشتند که محله‌شان نوسازی شود، اما در عین حال خواستار حفظ خاطرات، شکل و هویت محله بودند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این خصوص اظهار داشت: «اگرچه محله‌مان قدیمی است، اما هر کوچه‌اش برایم خاطره‌انگیز است و حاضر نیستم آن را با محله‌ای مدرن جایگزین کنم».

احساس امنیت روانی، علاقه به مالکیت، و وابستگی قومی از جمله دلایل اصلی تعلق خاطر به محله عنوان شد. در برخی بن‌بست‌ها، درب ورودی شب‌ها قفل می‌شود که نشان‌دهنده نوعی حصار امنیتی ناشی از تعلق محله‌ای است. یکی از شرکت‌کنندگان بیان کرد: «خانه‌مان مال خودمان است. همین حس مالکیت باعث شده احساس امنیت داشته باشیم».

برخی از مصاحبه‌شوندگان اذعان داشتند که همین احساس تعلق مانع از مشارکت آن‌ها در برنامه‌های بازآفرینی می‌شود، زیرا نمی‌خواهند خاطرات گذشته را از دست بدهند. یکی از افراد مسن‌تر گفت: «من بچه جوادیه‌ام. این را با افتخار می‌گویم. نمی‌خواهم محله‌مان از بین برود یا با محله‌های بالای شهر تفاوت داشته باشد».

در مقابل، جوانان تمایل بیشتری به ترک محله در صورت عدم نوسازی دارند. یکی از آن‌ها اظهار داشت: «اگر قرار نباشد محله‌مان درست شود، ترجیح می‌دهم به جای بهتری نقل مکان کنم».

این تفاوت دیدگاه‌ها نوعی دوگانگی میان نسل‌ها در خصوص بازآفرینی ایجاد کرده است. تعلق خاطر هنرمندان، ورزشکاران و نویسندگانی که متولد جوادیه هستند و هنوز با محله ارتباط دارند، نشان‌دهنده عمق این حس در نسل‌های قدیمی‌تر است. به عنوان نمونه، تعلق خاطر چهره‌هایی همچون محرم زینال‌زاده، فرهاد کاظمی و داوود امیریان که همچنان ارتباط خود را با محله حفظ کرده‌اند، قابل توجه است.

مصاحبه‌شوندگان همچنین به بی‌اعتمادی نسبت به نهادهای اجرایی اشاره کردند. یکی از آن‌ها بیان کرد: «اگر شهرداری بخواهد بدون برنامه وارد عمل شود، محله‌مان را خراب می‌کند. ما به آن اعتماد نداریم چون قبلاً هم وعده دادند و عمل نکردند».

این بی‌اعتمادی به نهادهای اجرایی، به‌ویژه شهرداری، ناشی از تجربه‌های گذشته و ترس از تخریب هویت محله در فرایند بازآفرینی است. بسیاری از ساکنان ابراز داشتند که تعلق به محله‌شان به اندازه‌ای است که حتی امکانات مدرن نیز نمی‌تواند آن‌ها را به مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی ترغیب کند. یکی از شرکت‌کنندگان در این زمینه گفت: «تا وقتی ندانیم دقیقاً چه برنامه‌ای قرار است اجرا شود، نمی‌توانیم اعتماد کنیم. اول باید اعتمادمان جلب شود، بعد شاید دیگران را هم تشویق کنیم».

وابستگی‌های قومی و فرهنگی نیز در شکل‌گیری حس تعلق نقش دارند. سکونت اقوام مختلف از جمله اردبیلی‌ها، زنجان‌ها، همدانی‌ها و دیگر گروه‌ها

از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، استفاده از ابزارهای اطلاع‌رسانی قابل اعتماد، شفافیت در ارائه برنامه‌ها، اعتمادسازی نهادی، و فراهم‌سازی تسهیلات

همچون «نیاز به فضای سبز»، «دسترسی به خدمات درمانی» و «امنیت محله» از سوی مصاحبه‌شوندگان به عنوان سه نیاز اصلی مطرح شده‌اند، اما در برنامه‌های اجرایی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

در مؤلفه «پیوندهای عاطفی مشترک»، تحلیل‌ها نشان داد مهاجرت نسل جوان به محلات دیگر، احساس سرزندگی نسبت به سکونت در جوادیه، و انتخاب محله از روی اجبار مالی، همگی نشانه‌هایی از تضعیف این پیوندها هستند. یکی از مصاحبه‌شوندگان عنوان کرد: «برای ازدواج دخترم، مجبور شدیم بگوئیم در محله دیگری زندگی می‌کنیم، جوادیه برای خیلی‌ها مایه شرمندگی شده است». بر اساس نظریه مک میلان و چاوس مطرح شده است، از چهار مؤلفه اصلی حس تعلق محله‌ای است که نقش مهمی در شکل‌گیری مشارکت اجتماعی دارد. تضعیف این پیوندها، به‌ویژه در میان نسل جوان، نشان‌دهنده کاهش وابستگی احساسی به محیط زندگی و کاهش انگیزه برای مشارکت در برنامه‌های بهبود محله است. در این زمینه عده کمی از پاسخ‌دهندگان، محله را «محل مطلوب برای زندگی در آینده» توصیف کرده‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهد برای تقویت حس تعلق محله‌ای و مشارکت مؤثر، باید به بازسازی پیوندهای عاطفی مشترک میان ساکنان فضای زیست‌شان توجه ویژه‌ای شود.

در مجموع، تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی نیازمند بازسازی اعتماد، تقویت سرمایه اجتماعی و احیای هویت مکانی است. مشارکت مؤثر زمانی شکل می‌گیرد که شهروندان نه تنها خود را عضوی از محله بدانند، بلکه احساس کنند که صدایشان شنیده می‌شود، نیازهایشان درک می‌شود، و پیوندشان با محیط زندگی‌شان ارزشمند است. این امر مستلزم تغییر رویکرد از برنامه‌ریزی تکنوکراتیک به برنامه‌ریزی مشارکتی و زمینه‌مند است؛ رویکردی که در آن، شهروندان نه فقط دریافت‌کننده خدمات، بلکه کنشگران فعال در تولید فضای شهری هستند.

بر مبنای نتیجه‌گیری فوق در قالب نمودارهای ذیل (شکل‌های ۴-۶) وضعیت محله جوادیه از نظر حس تعلق محله‌ای در وضعیت حال و شرایط لازم برای دستیابی به وضعیت مطلوب جهت افزایش مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی ارائه شده است.

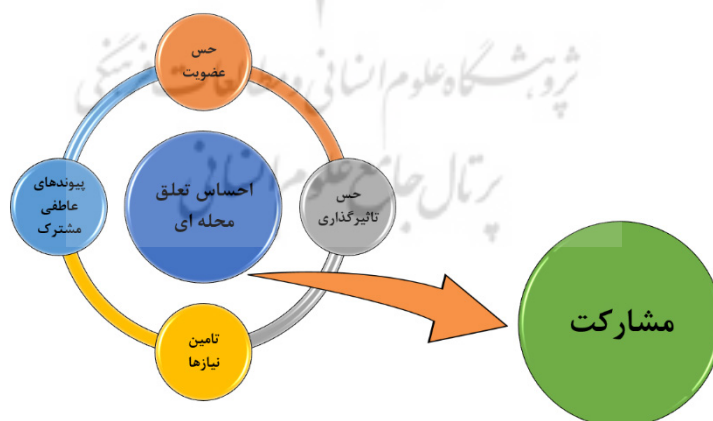
در یک جمع‌بندی می‌توان گفت که در صورتی که حس عضویت، تأثیرگذاری و پیوندهای عاطفی در محله جوادیه تقویت شود و نیازهای مردم درست شناسایی و مد نظر قرار گیرد می‌توان حس تعلق محله‌ای را در آن‌ها تقویت کرد و به تبع آن، تمایل به مشارکت در برنامه‌های توسعه‌ای از جمله بازآفرینی نیز در آن‌ها بیشتر خواهد شد.

نتیجه‌گیری

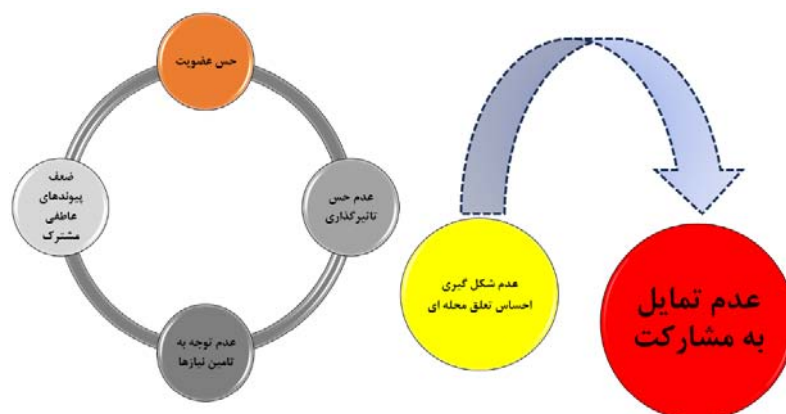
یافته‌های پژوهش نشان دادند مشارکت شهروندان در برنامه‌های بازآفرینی شهری نه تنها به عوامل کالبدی و اقتصادی وابسته است، بلکه به شدت تحت تأثیر مؤلفه‌های اجتماعی و روانی نظیر حس تعلق محله‌ای قرار دارد. این حس، همان‌طور که در نظریه مک‌میلان و چاوس مطرح شده است، از چهار مؤلفه اصلی تشکیل می‌شود: عضویت، تأثیرگذاری، تأمین نیازها و پیوندهای عاطفی. در محله جوادیه، مصاحبه‌ها نشان دادند مؤلفه «عضویت» در میان ساکنان نسبتاً قوی است؛ افراد خود را بخشی از اجتماع محله‌ای می‌دانند و خواهان بهبود وضعیت سکونت هستند. به بیانی افراد ساکن در محله جوادیه، خود را «عضو فعال» یا «وابسته عاطفی» به محله معرفی کرده‌اند.

با این حال، مؤلفه‌های دیگر دچار ضعف ساختاری‌اند. در خصوص «تأثیرگذاری»، داده‌های مصاحبه نشان دادند بسیاری از ساکنان احساس می‌کنند صدای آن‌ها در تصمیم‌گیری‌های شهری شنیده نمی‌شود. یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشت: «اگر شهرداری بخواهد بدون برنامه وارد عمل شود، محله‌مان را خراب می‌کند. ما به آن اعتماد نداریم چون قبلاً هم وعده دادند و عمل نکردند». این بی‌اعتمادی، به تعبیر نظریه‌پردازان مشارکت، ناشی از فقدان سرمایه اجتماعی و عدم شفافیت نهادی است. یافته‌ها نشان می‌دهند تنها عده کمی از پاسخ‌دهندگان معتقدند که «تهادهای شهری به نظرات مردم توجه می‌کنند»، که بیانگر ضعف در مؤلفه تأثیرگذاری است.

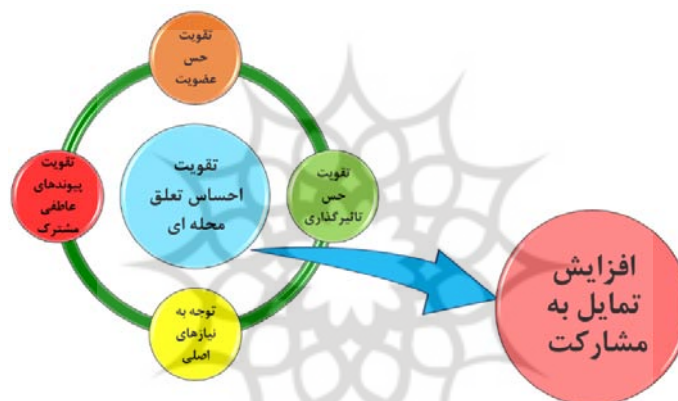
در مؤلفه «تأمین نیازها»، شکاف میان برنامه‌ریزی بالا به پایین و نیازهای واقعی ساکنان مشهود است. مصاحبه‌ها نشان دادند بسیاری از افراد از «برنامه‌های دستوری» و «عدم شناخت نیازهای محلی» گلایه داشتند. یکی از شرکت‌کنندگان گفت: «در برنامه‌ریزی‌ها نیازهای ما دیده نمی‌شود. فقط می‌خواهند ظاهر محله را درست کنند، نه زندگی‌مان را». اشاره به مواردی

شکل ۴. شکل‌گیری مشارکت از نظر مک میلان و چاویس

شکل ۵. وضعیت فعلی محله جوادیه

شکل ۶. پیش‌نیاز شکل‌گیری مشارکت در محله جوادیه

- با وجود تلاش برای بررسی ابعاد مختلف حس تعلق محله‌ای و مشارکت در برنامه‌های بازآفرینی، این پژوهش با محدودیت‌هایی همراه بوده است. تمرکز مطالعه بر محله جوادیه و استفاده از روش کیفی، امکان تعمیم کامل نتایج به سایر محلات شهری را محدود می‌سازد. همچنین، به دلیل محدودیت در دسترسی به برخی گروه‌های جمعیتی مانند مهاجران جدید، جوانان مجرد یا ساکنان غیرفعال، تنوع دیدگاه‌ها ممکن است تحت تأثیر قرار گرفته باشد. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، مطالعات تطبیقی میان چند محله با ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و کالبدی متفاوت انجام شود تا نقش زمینه‌های محلی در شکل‌گیری حس تعلق محله‌ای و مشارکت بهتر تحلیل شود. همچنین، بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی (کیفی-کمی) و بررسی نقش نهادهای اجرایی، سیاست‌های شهری و سازوکارهای اعتمادسازی در تقویت یا تضعیف حس تعلق محله‌ای می‌تواند به غنای بیشتر مطالعات آینده بیفزاید.

■ مشارکت نویسندگان

نویسنده اول ۵۰ درصد، نویسنده دوم ۳۰ درصد، نویسنده سوم ۲۰ درصد در انجام این پژوهش مشارکت داشته‌اند.

■ تشکر و قدردانی

از کلیه کسانی که در این پژوهش نویسندگان مقاله را یاری کرده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود. مقاله حامی مادی و معنوی ندارد.

■ تعارض منافع

نویسندگان اظهار می‌دارند که هیچ‌گونه تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

- Acedo, A., Oliveira, T., Naranjo-Zolotov, M., & Paniho, M. (2019). Place and city: toward a geography of engagement. *Heliyon*, 5(8), e02261. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e02261>
- Alipour Kouhi, P., Ramezani, M., & Mirgholami, M. (2022). Investigating the Effective Factors on Residents' Participation... *The Art of Green Management Journal*, 1(3), 75–90. <https://doi.org/10.30480/agm.2022.3902.1019>
- Amanpour, S., & Ali, F.H.G. (2023). Investigation and Evaluation... *Journal of Sustainable Urban and Regional Development Studies*, 3(4), 65–81. <https://www.magiran.com/paper/2565029>
- Ariana, A., Kazemian, Gh., & Mohammadi, M. (2021). Conflict management model... *Motaleate Shahri*, 9(35), 117–132. <https://www.magiran.com/paper/2218357>
- Bastani Rad, H. (2012). The 'Kooy'... *Journal of Historical Research in Iran and Islam*, 6(10), 1–30. https://jhr.usb.ac.ir/article_1373.html
- Hashem Nia, M. (2023). Improvement of dilapidated urban structures... *Journal of Social Research*, 14(58), 23–42. <https://www.magiran.com/paper/2624402>
- Hajizadeh Karqand, M., et al. (2022). Comparative analysis... *Geography and Urban Space Development*, 9(3), 85. <https://doi.org/10.22067/jgusd.2022.70775.1054>
- Heidarabadi, A. (2021). Urban modernization... *The Journal of Urban Economics and Planning*, 2(3), 211–223. <https://doi.org/10.22034/UE.2021.02.03.08>
- Hu, Y., Zhang, L., & Chen, M. (2024). Integrated urban regeneration strategies... *Journal of Urban Studies and Planning*, 12(1), 45–63. <https://doi.org/10.1016/j.jusp.2024.01.004>
- Inal-Cekic, T., et al. (2024). Reflections on place attachment... *Journal of Housing and the Built Environment*, 39(1), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s10901-023-10037-x>
- Li, J., Burgess, G., & Sielker, F. (2023). Political mobilization... *Cities*, 141, 104508. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104508>
- Liao, Y., & Liu, X. (2023). Multilayered social action... *Cities*, 132, 104321. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104321>
- Olejniczak, B., et al. (2019). Towards a Smart and Sustainable City... *Sustainability*, 11(2), 23. <https://doi.org/10.3390/su11020332>
- Park, S., Kim, J., & Lee, H. (2025). Tri-sector collaboration... *Urban Policy Review*, 18(2), 101–120. <https://doi.org/10.1080/UPR.2025.18.2.101>
- Pevnaya, M. (2024). Social participation and civic engagement... *International Journal of Sociology and Social Policy*, 44(3/4), 250–268. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-2024-0123>
- Roberts, P., & Sykes, H. (2017). *Urban Regeneration: Handbook*. London: SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781473921788>
- Safari, S., & Mousavi, S.Y. (2017). The growth of urbanism... *Quarterly Journal of Urban and Regional Development Planning*, 2(3), 1–32. <https://doi.org/10.22054/urdp.2018.17901.1057>
- Salimi, Y., et al. (2019). Study of the improvement... *New Perspectives in Human Geography*, 11(2), 149–161. <https://sid.ir/paper/518565/fa>
- Spaans, M., & Waterhout, B. (2017). Building up resilience... *Cities*, 61, 109–116. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2016.05.011>
- Swensen, G., Stokke, K.B., & Tvedt, T. (2024). Sustainable urban regeneration... *Sustainable Cities and Society*, 96, 104512. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2024.104512>